

Jan Dominik Bogataj*

***Patrologija v kontekstu teološkega študija
v 18. in 19. stol. na Slovenskem:
primer rokopisnega priročnika Patrologia
(FSLJ 1 d 47)***

*Patrology in the Context of Theological Study
in the 18th and 19th Centuries in Slovenia:
the Example of the Manuscript Textbook Patrologia
(FSLJ 1 d 47)*

Izvleček

Članek predstavlja odkritje rokopisnega priročnika *Patrologia* (FSLJ 1 d 47) v knjižnici ljubljanskega Frančiškanskega samostana iz sredine 19. stoletja. Najdba predstavlja izhodišče za preučevanje oblikovanja patrologije – tj. vede o cerkvenih očetih prvih stoletij krščanstva – kot posebne veje znotraj teologije, razvoja patroloških priročnikov v evropskem kontekstu znotraj 18. in 19. stoletja ter preučevanje terezijanskih in jožefinskih reform teološkega študija z ozirom na patrologijo. V ta kontekst raziskava umešča poučevanje patrologije na Slovenskem, katerega del je bil vsekakor tudi rokopisni priročnik in katerega zametek analize ter poskus identifikacije predstavlja ta članek.

Abstract

The article talks about the discovery of the mid-19th century manuscript reference book *Patrologija* (FSLJ 1 d 47) in the Ljubljana Franciscan monastery library. The finding represents a starting point for the study of the development of patristics, i.e. the study of the Church fathers from the first centuries of Christianity as a special branch within theology, the development of patristics reference books within the European context in the 18th and 19th centuries and the study of the Theresian and Josephinian reforms with regard to the study of theology and patristics. Within this context, the study places the teaching of patristics in Slovenia, of which the manuscript reference book *Patrologija* was undoubtedly a part, and offers an initial analysis and an attempt of identification.

Ključne besede: patrologija, rokopisi, učbenik, teološki študij, jožefinske reforme

Key words: patristics, manuscripts, textbook, theology study, Josephinian reforms

* Jan Dominik Bogataj, ofm, študent Teološke fakultete, Univerza v Ljubljani in Studium Biblicum Franciscanum v Jeruzalemu, e-pošta: janco.bogataj@gmail.com

Uvod

Zgodovinski razvoj slovenskega visokošolskega izobraževalnega sistema je v veliki meri odvisen od razvoja in pomena teoloških izobraževalnih ustanov na Slovenskem.¹ Teološko izobraževanje je bilo skozi zgodovino pomembno na dveh nivojih: kot okolje preučevanja, hrambe in prenašanja različnih znanosti in ved, obenem pa je v sinergiji krščanstvo samo dajalo zagon in ustvarjalo (teološko) znanost.²

Znotraj teologije kot posebna disciplina nastopa patrologija,³ ki se ukvarja z deli cerkvenih očetov, tj. najbolj zgodnimi krščanskimi avtorji prvih stoletij, ki so izrazili svežino nove misli in predstavljajo skozi vso zgodovino neizčrpen vir za filozofski, antropološki in teološki diskurz. Zaradi svoje narave se je patrologija kot veda oz. disciplina oblikovala relativno pozno, saj so šele z moderno dobo v teologijo vstopile različne znanstvene metode; npr. tekstna kritika, filološke študije, literarno-zgodovinska analiza, (medkulturna) komparativistka itd. Preko teh metod se je začelo odkrivati in kritično presojeti izvirna patristična besedila, ki so sicer imela ves čas svojo veljavo in nedvomno avtoriteto, (žal) pa so v teologijo in družbo prihajala bolj v obliki doktrinalno ozko usmerjenih povzetkov, *katen*, *florilegijev*, antologij, ...

Moderna doba torej prinese preporod na področju študija patrističnih virov, kar pomeni tudi izziv za teologijo, kar traja vse do danes. Znotraj vzhodne, pravoslavne teologije poznamo npr. močno gibanje, ki se začne že konec 19. stoletja in traja še danes, katero skuša na novo oplemenititi svojo teološko misel z branjem patrističnih besedil: neopatristična sinteza.⁴ Podobno je 2. polovica 20. stoletja na zahodu – t. i. gibanje *Ressourcement* oz. *Nouvelle Théologie*⁵ – zaznamovana s podobno miselnostjo, da le vrnitev *ad fontes* lahko prinese v teologijo, družbo in kulturo novo svežino.

1 Za najnovejše raziskave navedene tematike, ki orjejo ledino in odpirajo še veliko neodkritih raziskovalnih področij, glej: Matjaž Ambrožič, ur., *Teološki študij na Slovenskem. Vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema*, AES 32, Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, 2010.

2 Prim. »Sacra doctrina scientia est«. Tomaž Akvinski, *Sth Ia*, q.1, a.2.

3 Sama terminologija ni povsem soglasno in strogo diferencirana, vendar se v grobem držimo razločevanja, uveljavljenega predvsem na nemškem področju (prim. Josef Fessler, 1813–1872): patrologija (veda o študiju cerkvenih očetov, ki vsebuje tudi ves potreben znanstveni aparat za uporabo njihovih del) in patristika (teološka veda o vsebinskem delu besedil cerkvenih očetov in tudi samo obdobje delovanja cerkvenih očetov).

4 Prim. najvidnejši teološki avtorji 20. in 21. stoletja Vladimir Solovjov, Pavel Florenski, Georgij Florovski, Sergej Bulgakov, Nikolaj Berdjajev, Vladimir Loski, Dumitru Stăniloe, Justin Popovič, Pavel Evdokimov, John Meyendorff, Panagiotos Chrestou, Panagiotis Nellis, Georgios Mantzarides, Alexander Schmemmann, John Romanides, Stelios Ramfos, Christos Yannaras, Olivier Clement, Kallistos Ware, Andrew Louth itd.

5 Prim. véliki teologi Drugega vatikanskega vesoljnega cerkvenega zbora: de Lubac, de Chardain, von Balthasar, Congar, Rahner, Danielou, Mouroux, Ratzinger ...

V tej luči se znotraj razvoja (visokošolskega) teološkega izobraževanja zarisuje izjemno zanimiva tema patrologije kot posebne teološke discipline in predmeta znotraj *curriculum*a teološkega študija, in sicer v središču moderne dobe, v 18. in 19. stoletju. To obdobje je bilo za naš slovenski kulturno-zgodovinski milje izjemnega pomena, saj je tlakovalo ves nadaljnji razvoj, ki ima svoj vpliv še danes. Kot za politiko, gospodarstvo, državno ureditev ipd. so bile terezijanske in jožefinske reforme tudi za teološke študije osrednjega pomena in poznavanje teh v vseh svojih implikacijah je ključno za razumevanje sodobnega razvoja navedenih znanosti in področij.

Prav v ta čas se uvršča tudi novo odkritje rokopisnega priročnika *Patrologia* (FSLJ 1 d 47), ki smo ga med urejanjem rokopisnega gradiva našli v knjižnici ljubljanskega frančiškanskega samostana. Priročnik oz. učbenik predstavlja edinstveno sled za razumevanje patroloških študij navedenega obdobja. V drugem delu prispevka bomo skušali torej na podlagi historične in komparativne raziskave anonimni priročnik identificirati glede na vsebino in avtorstvo, ga umestiti v širši zgodovinsko-teološki kontekst ter predstaviti ključne poudarke, zanimive za našo izhodiščno temo patrologije v kontekstu teoloških študij.

Oblikovanje patrologije kot posebne vede znotraj teologije

Od 17. stol. naprej,⁶ ko luteran Johannes Gerhard (1582–1637) prvi uporabi izraz »*patrologia*« in praktično postavi temelje patrologiji kot vedi s svojim delom *Patrologia sive de primitivae Ecclesiae christianae doctorum vita ac lucubrationibus opusculum posthumum* (Jenae, 1653), se nadaljuje razločevanje patrologije kot posebne teološke vede, ki, kot pravi Gerhard, preučuje »življenje in delo učiteljev prvotne krščanske Cerkve«. Te začetke – izoblikuje se tudi izraz *theologia patristica* – lahko v določeni meri pripišemo teološkim razpravam med katoličani in protestanti, ki so iz apologetskih razlogov na obeh straneh spodbudili študij patrističnih del; npr. Simon de Vyon, *Catalogue des Docteurs de l'église de dieu* (La Rochelle, 1607); Robert Bellarmine in njegovo razširjeno delo *De scriptoribus ecclesiasticis* (Rim, 1613), ki so ga kasneje nadaljevali tudi Philippe Labbe, Casimir Oudin, A. de Saussy ... V tem obdobju naletimo tudi na ostre kritike izbrane avtoritete cerkvenih očetov in predvsem včasih nasilnega, apologetskega prisvajanja le-te za namene ene oz. druge krščanske skupnosti; npr. francoski hugenot Jean Daille, *Traicte de l'employ des Saints Peres* (Ženeva, 1632). Za razvoj in razširitev patrološke vede je pomembno tudi delo luterana Johanna Hulsemanna *Patrologia* (Lipsiae, 1670).

V 18. stoletju se pojavi veliko del, ki obravnavajo besedila cerkvenih očetov po vsebinski strani; razni komentarji, analize, uvodi ter tudi same izdaje patristič-

⁶ Za pregled razvoja si pomagamo z odličnim člankom Angela di Berardina: *Modern Patrologies, Blackwell Companion to Patristics*, Kenneth Parry, ur., West Sussex: Wiley, 2015, str. 51–67.

nih del. V katoliškem okolju⁷ so bila pionirska dela npr. Pietro Hallois, *Illustrium Scriptorum Ecclesiae Orientalis, qui Sanctitate iuxta et eruditione I et II saceulo floruerunt et apostolis convixerunt vitae et documenta* (Duaci, 1633), D. Niccolò Le Nourry, *Apparatus ad Bibliothecam maximam veterum Patrum met antiquorum scriptorum ecclesiasticorum* (Lugduni, 1703–1715). Izjemnega pomena je delo Luigija Elliesa Dupina, *Nouvelle Bibliothèque des Auteurs ecclesiastiques, contenant l'histoire de leur vie, la catalogue, la critique, et la chronologie de leurs ouvrages* (Pariz, 1686–1711). Nadalje sta močno vplivala na razvoj patrologije tudi benediktinca iz Kongregacije sv. Mavra; N. le Nourry (†1724) in Remi Ceillier (†1761). Izjemno je delo *Analysis operum SS. Patrum* v 18-ih zvezkih D. Schramma (Augsburg, 1780–1796) in 13 zvezkov G. Lumperja (Augsburg, 1783–1799), ki so jih zaradi zgodovinske točnosti cenili tudi protestanti. Omenimo še delo J. A. Bosiusa, *Schediasma de comparanda notitia Scriptorum Ecclesiasticorum* (Jenae, 1673), ki ga je dopolnil I. G. Walch, *Introductio in notitiam scriptorium ecclesiasticorum* (Jenae, 1723). Zanimivo je, da delo ni klasičen sholastičen priročnik, temveč zbir bibličnih in predvsem patrističnih besedil, t.i. kritične bibliografije. Seznamu teh prvih poskusov oblikovanja patrološke literature lahko dodamo še delo jezuita Carolusa Sardagne, *Indiculus patrum ac veterum scriptorium ecclesiasticorum* (Regensburg, 1772).

Razvoj patroloških priročnikov v 18. in 19. stoletju

Sčasoma so ti priročniki čedalje bolj izgubljali polemično angažirani apologetski naboj in začeli uporabljati kritične in znanstvene metode. V grobem so vsebovali metode pristopanja k patrističnim delom, prikaz patrističnih virov ter same teološke problematike. Avtorji so znali grško in latinsko, zato so lahko črpali iz izvirnih patrističnih besedil. Z razvojem filologije v 19. stoletju in novimi odkritji izvirnih besedil pa so lahko dostopali tudi do del v drugih jezikih; sirščini, armenščini, koptščini ... Raziskave o cerkvenih očetih in tematikah v njihovih besedilih so botrovale nastanku novih, temeljitejših patroloških priročnikov, ki so bili pisani v latinščini, kar je omogočilo hitro razširitev po evropskem prostoru.

Eden izmed prvih priročnikov tega novega obdobja⁸ je delo Wilhelma Wilhemusa, *Patrologia ad usus academicos* (Friburgi Brisgoviae/ Freiburg im Breisgau, 1775)⁹, ki je tipičen katoliški priročnik in vsebuje predgovor o zgodovini izdajanja

7 P. G. Franceschini, *Manuale di patrologia*, Milano: Hoepli, 1919, str. 23–27. Za pregled zgodovinskih začetkov in razvoja protestantske patrologije, ki na tem mestu ni toliko predmet raziskave, glej članek A. di Berardina, str. 55.

8 Za nadaljnji pregled se opiramo na: Di Berardino 2015, str. 56–58.

9 Razširjenost tega priročnika dokazuje tudi dejstvo, da je ta edini izmed priročnikov te dobe, ki ga hranijo v fondu starih tiskov v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) v Ljubljani, sig. GS I 10938.

cerkvenih očetov, argumente o avtoriteti cerkvenih očetov in njihovih del ter uporabo teh pri različnih teoloških temah. Nadalje so podobna pomembnejša dela še: Daniel Tobenz, *Institutiones, usus et doctrina Patrum* (Dunaj, 1777–1779) in njegovo delo *Patrologiae et historiae literar. Theolog. Conspectus* (Dunaj, 1776); Macarius (a Sancto Elia), čigar delo *Institutiones patrologiae* (Gradec, 1781) je doživelo več izdaj in prevodov; Stephan Wiest, *Institutiones Patrologiae in usum academicum* (Ingolstadt, 1795); dva zvezka *Introductio ad sanctorum partum lectionem* (Pariz, 1825) A. B. Caillaux, ki sta bila del širše zbirke *Thesaurus Patrum floresque doctorum*; Franz Wenceslaus Goldwitzer, dva zvezka *Patrologie Verbunden mit Patristik bearbeitet für Theologen* (Nurnberg, 1833–1834), ki ju kasneje posnema tudi Nirschlund Rezbanyay; Goldwitzerjevo drugo delo *Bibliographie der kirchenvater und kirchenlehrer vom ersten bis zum dreyzehnten jahrhunderte*, (Landshut, 1828).

V 19. stoletju so bili tovrstni priročniki med študenti in teologi zelo priljubljeni in razširjeni. Težišče del glede na jezik, v katerem so bili pisani, se prestavi na nemščino, iz katere so potem prevajali tudi v druge evropske jezike (italijanščina, francoščina, angleščina); še naprej pa so izhajali priročniki tudi v latinščini. Predvsem med protestantskimi avtorji se namesto pojma *patrologia* uveljavi izraz »krščanska oz. ekleziastična literatura«. Med pomembnejša dela tega obdobja sodijo: kratek priročnik J. N. Lochererja, *Lehrbuch der Patrologie* (Mainz, 1837); Franz Michael Permaneder, *Bibliotheca patristica*. I: *Patrologia generalis*; II: *Patrologia specialis* (Landshuti, 1841–1844); J. P. Charpentier, *Etudes sur les Peres de l'Eglise* (Pariz, 1853); anglikanec J. Donaldson, *A Critical History of Christian Literature and Doctrine from the Death of the Apostles to the Nicene Council* (London, 1864–1866); J. B. J. Busse, *Grundriss Der Christlichen Literatur von Ihrem Ursprung an bis zur Erfindung der Buchdruckerei* (Munster, 1828–1829); J. A. Möhler, *Patrologie oder christliche Literargeschichte*, delo je posthumno revidiral in izdal F. S. Reithmayr (Regensburg, 1840); Josef Fessler, *Institutiones Patrologiae* (Oeniponte/Innsbruck, 1850–1851), ki ga je revidiral B. Jungmann v letih 1890–1896, po njegovi smrti pa je z delom nadaljeval A. Hebbelynck; C. Magon, *Handbuch der Patrologie und der kirchlichen Litteraturgeschichte* (Regensburg, 1864); J. Alzog, *Patrologie oder der altern christlichen Literargeschichte* (Freiburg, 1866); obširno je delo Bernarda Schmida, *Grundlinien der Patrologie* (Freiburg, 1879); protestant J. Nirschl, *Lehrbuch der Patrologie und Patristik* (Mainz, 1881–1885); J. Rezbanyay, *Compendium patrologiae et patristicae* (Quinqueecclesiis/Funkirchen, 1894); A. Retke, *Patrologiae compendium* (Varšava, 1889).

Pregled patroloških priročnikov s konca 18. in iz 19. stoletja nakazuje živahno dogajanje na področju patroloških študij. Velik napredek je pomenilo tudi veliko dela Jacquesa-Paula Migna, ki je med letoma 1862 in 1865 izdajal zbirko v 211 zvezkih, in sicer vseh glavnih del latinskih cerkvenih očetov *Patrologia Latina*, in med letoma 1857 in 1866 še 161 zvezkov del grških očetov *Patrologia Graeca*.

Terezijanske in jožefinske reforme študija teologije z ozirom na patrologijo

Te silnice renesanse teoloških in patroloških študij so imele svoj odmev tudi na našem slovenskem področju, takrat močno zaznamovanem s političnim in družbenim kontekstom Avstrijskega cesarstva (oz. do leta 1804 Habsburške monarhije). V ta širši kontekst lahko postavimo reforme teološkega študija, ki jih je začela Marija Terezija in nadaljeval Jožef II. in ki ravno na področju patrologije odlikavajo prelomnost in burnost tega obdobja.

Preučevanje in poučevanje cerkvenih očetov v okviru teološkega študija se je v srednjem veku znotraj katedralnih in samostanskih šol odvijalo bolj stihijsko in fragmentarno. Patristična eksegeza je spadala k dogmatiki, prav tako pa so tudi druga patristična besedila služila bolj kot ne zgolj kot navedki v podporo doktrinalnim resnicam znotraj različnih kompandijev teološkega nauka oz. t.i. »sentenc«. Tridentinski koncil je predvsem določil teološko metodo, po kateri so morali poučevati teologijo, ki so jo potem v 16. in 17. stoletju razvijali predvsem jezuiti. Katoliško razsvetljenstvo in janzenizem, ki predstavljata dva osrednja duhovna tokova 18. stoletja, imata skupni imenovalec v proti-baročnem stališču, sta bila oba tudi proti-jezuitska.¹⁰ Nakazoval se je torej prelom na področju teološkega študija.

To ozračje sproži prvo reformo teološkega študija cesarice Marije Terezije, ki se je začela s tem, ko je dunajski nadškof Johann Joseph Trautson pripravil Predpis za teološki študij (*Vorschrift für das Studium theologicum*)¹¹, ki ga je cesarica 25. junija 1752 potrdila. V njem (1. Absatz) najdemo naročilo, naj »Prof. controversarium« tako moralnim kot spekulativnim teologom predstavi »doctrinam Patrum«, in sicer ob petkih od 14.00 do 15.00 ure. Prve pol ure naj razlaga osnovne informacije o vsakem očetu: katera dela je zares napisal in katera se mu le pripisujejo, v kakšnem času in okoliščinah je pisal. Nato pa naj bi profesor razložil, čemu koristijo dela posameznega očeta, kakšni so pogledi posameznega na različna vprašanja itd. Seznam očetov je bil določen v posebnem *Instructio studii theologici et philosophici*¹², ki ga je cesarica izdala 30. decembra 1752. Odstavek *Pro Patrum praelectione* v štirih členih določa, kako naj poteka študij cerkvenih očetov. Zanimivo je, da povzema že navedeno v prejšnjem Predpisu, le eksplicira drugi del petkove ure: »drugo polovico ure naj kak *Discipul* bere iz enega od del očetov, profesor pa naj razloži, kakšno moralo vsebujejo, kar bodo lahko poslušalci uporabljali za pridige in nauk«.

Prvo terezijansko reformo teološkega študija je nadaljeval Trautsonov naslednik, kardinal Christoph Bartolomäus Anton Migazzi (1714–1803), ki je leta

¹⁰ Ulrich L. Lehner in Michael Printy, ur., *A Companion to The Catholic Enlightenment in Europe*. Leiden; Boston: Brill, 2010, str. 135.

¹¹ Celotno besedilo je objavljeno v: Hermann Zschokke, *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich: aus Archivalien*, Wien; Leipzig : W. Braumüller, 1894, str. 15–25.

¹² Ibid.

1759 uvedel bolj janzenističen pristop. Skupaj s Gerardom van Swietnom sta bila sopredsednika »Studienhofkommission« in tako je lahko dosegel, da je direktor teološke fakultete na Dunaj postal Ambrosa Simona Stocka, prav tako zagriženega janzenista. Janzenistični krog Ignaza Müllerja pa se je obrnil bolj proti konservativizmu, v nasprotju z mlajšo generacijo radikaliziranih janzenistov in katoliškim razsvetljenstvom, kateremu je pripadal tudi benediktinski opat Franz Stephan Rautenstrauch (1734–1785). Ta je leta 1774 pripravil osnutek za prenovno teološkega študija *Entwurf zur Einrichtung der theologischen Schulen*¹³, ki je pomenil drugo reformo tega področja in je zadeval vse teološke šole v monarhiji. Rautenstrauchov načrt je v splošnem dal večjo vlogo eksegezi, cerkveni zgodovini, kanonskemu pravu in posebno moralni ter pastoralni teologiji. V prvotni različici učnega načrta iz leta 1774, ki je v naslednjih letih sicer doživel še nekaj sprememb, je bil v drugi letnik teološkega študija predviden predmet »Patristik und theologische Literaergeschichte«.

Načrt se je uresničil leta 1782 z državno reformo univerz, ki jo je pod vodstvom Gottfrieda van Swietena, novega predsednika dvorne študijske komisije, izpeljal cesar Jožef II. Tak sistem teološkega izobraževanja je potem bil v veljavi vse do leta 1857, zato je imel izjemen pomen. Dvorna študijska komisija je 30. novembra 1782 izdala dekret, ki je reformiral univerzitetni teološki študij.¹⁴ V tem dokumentu najdemo navodila, da ima ena teološka šola lahko 9 učiteljev: eden za cerkveno zgodovino, drugi za teološko enciklopedijo, hebrejski jezik in razlago Stare zaveze, tretji za grški jezik in razlago Nove zaveze, četrti za patristiko, peti in šesti za dogmatiko, sedmi za moralko, osmi in deveti pa za pastoralno teologijo. Za profesorja patristike je rečeno, da je »kljub širokemu obsegu te vede zaradi čim večjega prihranka njemu naloženo tudi predavanje zgodovine teološke literature in polemike (tj. nekakšna apologetika)«. Rautenstrauch je sicer 9. aprila 1783 kot direktor teološkega študija v nagovoru dejal, da se mora v okviru poučevanja teologije predavati »nur solche Gegenstände, die zum besten der Seelsorge, folglich auch des Staats anwendbar sind«¹⁵, vendar njegova vizija na splošno velja za bolj progresivno in odprto novim pristopom na področju teologije, kar se odlikava tudi na področju patrologije, ki ji je dal svoje upravičeno mesto:

»Teolog, čigar bodoča dolžnost bo dušno pastirstvo, naj bi ljudstvo najprej temeljito učil verski in moralni nauk. Ta temeljna načela je Bog sporočil deloma po Svetem pismu, deloma pa preko ustnega izročila človeških rodov. Učitelj vere mora razumeti tako Biblijo kot ustno izročilo in znati razložiti njun pravi smisel. Tega se, kar zadeva Sveto pismo, nauči pri hermenevtiki; kar pa zadeva ustno

13 Hermann Zschokke, *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich: aus Archivalien*, Wien; Leipzig: W. Braumüller, 1894, str. 31–48. Josef Müller, *Der pastoraltheologische Ansatz in Franz Stephan Rautenstrauchs „Entwurf zur Einrichtung der theologischen Schulen“*, Wien 1969, 143–158.

14 Hermann Zschokke, *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich: aus Archivalien*, Wien; Leipzig: W. Braumüller, 1894, str. 49–51.

15 »Zgolj tiste predmete, ki so najbolj uporabni za dušno pastirstvo in za državo.« (prev. a.)

izročilo, je to odlično vsebovano v knjigah cerkvenih očetov, v patrologiji. Tako Biblija kakor tudi dela cerkvenih očetov ne postavljajo temeljih načel verskega in moralnega nauka v neprekinjenem redu, temveč so razpršena. Dogmatika in teologija jih odkrivata, jih ločujeta od zgodovinskih okoliščin ter iz njih sestavljata sistem.«¹⁶

V tem kontekstu je bila patrologija pomembna za razlaganje bogastva izročila Cerkve. Zanimiva je tudi naslednja Rautenstrauchova izjava v tem dokumentu: »Tisti učitelj, ki predava patrologijo, drugi najpomembnejši vir teologije (za Svetim pismom), in zgodovino krščanske literature, ne sme prevzeti nobenega drugega teološkega predmeta, ker mora predavati še polemiko.« Rautenstrauchov načrt je bil zelo pastoralnega značaja in je torej dal svoje mesto patrologiji – »drugemu najpomembnejšemu viru teologije« – , da bi duhovniki črpali iz tega bogastva izročila.

Spremembe pa so se zgodile leta 1785, ko je 16. junija dvorni dekret študij teologije iz petih omejil na štiri leta (Quadriennium). Peti letnik je postal katehetska specializacija, da bi se duhovniki naučili poučevanja v šolah in kateheze. S tem so oklestili dogmatiko, predvsem pa poučevanje patrologije. Dekret je nalagal, da naj se »poučevanje patristike poenostavi, opravi v hitrejšem času kot do sedaj ter omeji le na golo učenje na pamet, brez odvečnega branja.«¹⁷ Predmeta patrologije in patrološke stolice sta bila z dekretom iz 8. septembra 1785 ukinjena, s tem pa so se tudi profesorji patrologije – po dekretu iz 17. avgusta – morali bodisi upokojiti bodisi vrniti nazaj v samostane oz. se posvetiti dušnemu pastirstvu.

Tri leta kasneje, 26. avgusta 1788, pa je cesar na predlog vicerektorja graškega generalnega seminarja Franza Persicha z dvornim dekretom teološki študij skrajšal na tri leta. Četrty letnik je postal pastoralna specializacija s pedagoško, katehetiko ter poukom o naravi in kmetovanju. Dvorni dekret je določil, da bo »vse, kar je spadalo k patrologiji, prešlo delno pod hermenevtiko, delno pod cerkveno zgodovino in se bo izvajalo skupaj s tema predmetoma.«¹⁸ Podobno je doletelo tudi zgodovino teološke literature, ki je v veliki meri prešla pod cerkveno zgodovino oz. k ostalim teološkim znanostim. Predmet v prvem letniku se je tako imenoval »Die Kirchengeschichte mit Rücksicht auf die theologischen Litterär-geschichte und die Patrologie«. S tem se je za okoli 50 let poučevanje patrologije kot samostojnega predmeta prenehalo.

»Obetaven in razveseljiv začetek je bil, ko je Rautenstrauchov študijski načrt vzpostavil *Patrologijo s patristiko* in *Zgodovino teološke literature* kot samostojna predmeta. Vendar je žal potem praksa le malo ustrezala lepim pričakovanjem. Zaradi krepkega omejevanja teološkega študija Jožefa II. na tri leta ni bilo možnosti, da bi ta predmeta obravnavali ločeno. Oba sta bila preprosto vključena v predmet *Cerkvena zgodovina*, kakor je bilo predvideno v Dannenmayerjevem

¹⁶ Ibid., str. 51. (prev. a.)

¹⁷ Ibid., str. 56.

¹⁸ Ibid., str. 62.

učnem načrtu, ki pa ni segal dlje kot do golih imen avtorjev in naslovov del. Šele leta 1850 je začel študij cerkvenih očetov spet cveteti.¹⁹

Po smrti cesarja Jožefa II. leta 1790 je oblast prevzel njegov brat Leopold II., ki pa je na pobudo komisije za urejanje študija za teološki študij zopet določil štiri leta, a (ne)poučevanja patrologije ni spremenil. Študijski načrt za akademsko leto 1804/05 omenja le predmet »Kirchengeschichte«. Naslednja pomembna etapa pri reformah teološkega študija je bilo leto 1839, ko je po navodilu cesarja Ferdinanda, po posvetovanju s škofi monarhije, dvorna študijska komisija predložila načrt za prenovo teološkega študija. Tu se zopet prvič pojavi patrologija kot poseben predmet, ki naj bi se poučeval v prvem letniku. Cesar je 11. decembra 1841 izdal odlok, da je patrologija zopet poseben učni predmet in naj se poučuje v okvirjih, ki jih je predlagal tajnik komisije prelat Zenner; en semester po štiri ure. Po ustanovitvi Ministrstva za pouk 23. marca 1848 najdemo v predlogu za potek teološkega študija, objavljenem 20. aprila, patrologijo kot samostojen predmet v drugem letniku. Prelom med državnim in cerkvenim vodenjem teološkega študija prinese dokončno 17. člen avstrijskega konkordata iz leta 1855, ko dobijo škofje popolno avtonomijo pri vodenju semenišč.²⁰

Oris poučevanja patrologije v 19. stol. na Slovenskem

Poučevanje patrologije je torej svoje resne obrise pri nas dobilo šele po letu 1851, ko je teološki študij prešel pod nadzorstvo škofov tudi s tem, da se je zamenjala lokacija. Ob zaključku študijskega leta 1848/49 je bil licej v Ljubljani ukinjen; kot edina oblika visokošolskega študija pa je ostal teološki študij, ki se je preselil v semenišče. V študijskem letu 1851/1852 je študij teologije namesto državnega liceja prevzelo Knezoškofijsko Bogoslovno učilišče v Ljubljani in ga izvajalo v stavbi semenišča; nadzor nad študijem pa je bil zaupan škofu. Tisto leto sta se predmetniku pridružila metafizika in patrologija. Jože Ciperle povzema, da je Rautenstrauchov načrt predvideval patrologijo, vendar je (vsaj) do leta 1848 v Ljubljani ne omenja.²¹

Izjemnega pomena je bil dr. Janez Zlatoust Pogačar, kasnejši ljubljanski škof (1875–1884), ki je bil takrat profesor dogmatike in metafizike. Pogačar se je zavzel za spremembo starega Rautenstrauchovega učnega načrta, kot so to napravili tudi v drugih škofijah, in dejansko dosegel, da se je učni načrt preoblikoval po

19 Eduard Hosp, *Die theologischen Lehrbücher der josephinistischen Zeit in Österreich*, Wien: Katholische Akademie, 1976, str. 28–29. (prev. a.)

20 Matjaž Ambrožič, ur., *Teološki študij na Slovenskem. Vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema*, AES 32, 2010, str. 109.

21 Jože Ciperle, *Podoba velikega učilišča ljubljanskega: Licej v Ljubljani (1800–1848)*, Ljubljana: Slovenska matica, 2001, str. 173–175.

njegovih predlogih.²² V svojem spisu *Splošne opombe o novem teološkem učnem načrtu*²³ iz leta 1853 predlaga, da bi v drugem letniku teološkega študija patrologija postala samostojen predmet, ki bi se ločil od dogmatike in cerkvene zgodovine ter bi mu bilo namenjeno 4 ure tedensko oba semestra.

Poučevanje patrologije je prevzel duhovnik Janez Polc (Johann Polz) (1807, Tržič–1854, Ljubljana)²⁴. Študiral je v letih 1828–1832 v Ljubljani, nato nadaljeval v zavodu Frintaneum (Avguštinej) na Dunaju, kjer je doktoriral leta 1837. Potem je bil do leta 1839 adjunkt za teološki študij na ljubljanskem liceju, kjer je bil od leta 1842 do 1853 redni profesor za predmeta cerkvena zgodovina in cerkveno pravo. Za časa poučevanja patrologije (1850–1853) naj bi napisal učbenik po lastni priredbi.²⁵ Ciperle pa omenja, da je dr. Janez Polc predaval pravo in cerkveno zgodovino po lastnih zapiskih, kar navaja na sklepanje, da je kasneje tudi za patrologijo sam pripravil nekaj podobnega.²⁶

Leon Stanislav Vončina (Leo Stanislaus Wonzhina) (1826, Novi Vinodolski–1874, Ljubljana)²⁷ je bil njegov naslednik. Šolo je obiskoval v domačem kraju, nato pa pri frančiškanih v Kamniku in gimnazijo v Novem mestu (od 1837–1843). Nato je študiral na ljubljanskem liceju filozofijo (1843–1845) in teologijo od 1845 do 1849, ko je nadaljeval študij v Frintaneumu na Dunaju. Leta 1853 je doktoriral s tezo z naslovom: *De Primatu Romani pontificis et iuribus eius* ter v Ljubljani prevzel predavanja iz cerkvene zgodovine in cerkvenega prava ter patrologije (poučeval od 1853 do 1873), za kar naj bi prav tako napisal učbenik po lastni priredbi.²⁸ Bil je aktiven tudi v družbi, saj je bil član Slovenske matice, Zgodovinskega društva za Kranjsko, Katoliške družbe za Kranjsko. Redno je tudi pisal in objavljaj, npr. v *Theologischen Zeitschrift*, *Laibacher Zeitung*, *Archiv für katholisches Kirchenrecht ...*

Za njim je poučevanje cerkvene zgodovine – za patrologijo kot samostojnim predmetom se zopet izgubi vsaka sled – prevzel Josip Smrekar, ki je predaval od 1873 do 1903, nato Josip Gruden do 1911 ter še Janez Evangelist Zore do 1918, ki je tudi doživel ustanovitev ljubljanske univerze, kjer je s poučevanjem cerkvene zgodovine in cerkvenega prava nadaljeval še v letih od 1919 do 1926. Po ustanovitvi Univerze v Ljubljani je 32 let, od leta 1919, na Teološki fakulteti poučeval prvi slovenski patrolog v pravem pomenu besede, Franc Ksaver Lukman (1880, Loke

22 Ambrožič 2010, str. 393.

23 NŠAL 32, šk. 64, leto 1853, J. Z. Pogačar, *Allgemeine Bemerkungen über einen neuen theologischen Lehrplan*, Ljubljana, 27. 12. 1853.

24 Ambrožič 2010, str. 436. Biografski podatki v: Frankl, Karl Heinz in Peter G. Tropper, ur., *Das "Frintaneum" in Wien und seine Mitglieder aus den Kirchenprovinzen Wien, Salzburg und Görz: (1816–1918) : ein biographisches Lexikon*, Celovec ; Ljubljana ; Dunaj : Mohorjeva, cop., 2006, str. 236–237.

25 Ibid.

26 Ciperle 2001, str. 182.

27 Biografski podatki v: Frankl, Karl Heinz in Peter G. Tropper, ur., *Das "Frintaneum" in Wien und seine Mitglieder aus den Kirchenprovinzen Wien, Salzburg und Görz: (1816–1918) : ein biographisches Lexikon*, Celovec ; Ljubljana ; Dunaj: Mohorjeva, cop., 2006, str. 245–246.

28 Ambrožič 2010, str. 436.

pri sv. Juriju ob Taboru–1958, Ljubljana). Sprva je poučeval dogmatiko in dogemsko zgodovino, od leta 1923 pa tudi zgodovino starokrščanskega slovstva.

Na tem mestu zgolj navajamo profesorje patrologije, ki so delovali na Visoki bogoslovni šoli v Mariboru, kjer je bil predmet patrologije v skladu s skupnim načrtom vseh bogoslovnih semenišč v tretjem letniku:²⁹

Mihael Pikl (1859/60–1861/62); Franc Sorčič (1862/63); dr. Ivan Lipold (1869/70–1871/72); Filip Jakob Bohinc (1872/73–1874/75); dr. Ivan Križanič (1875/76–1880/81); dr. Mihael Napotnik (1881/82–1884/85); dr. Avguštin Kukovič (1885/86–1888/89); dr. Martin Matek (1889/90–1901/02); dr. Avguštin Stegenšek (1902/03–1919/20); dr. Ivan Tomažič (1920–1921/22).

Rokopisni učbenik *Patrologia* (FSLJ 1 d 47): poskus identifikacije

Na tem mestu kot konkreten primer po sledi prakse poučevanja patrologije navajamo do sedaj neznan rokopisni priročnik *Patrologia* z oznako FSLJ 1 d 47, ki je del rokopisnega oddelka knjižnice Frančiškanskega samostana v Ljubljani. Med do sedaj znanim študijskim gradivom tega obdobja predstavlja skoraj edinstven primer rokopisnega patrološkega priročnika, ki je nastal in se je uporabljal na našem območju. Pomeni dejanski dokaz žive prakse poučevanja in študija predmeta patrologije znotraj teoloških študij in zato ga predstavljamo in podajamo določeno analizo.

Sam priročnik *Patrologia* je del večjega rokopisnega zvezka (trda vezava), v katerem je na začetku še »priročnik« z naslovom *Demonstratio Catholica*. Očitno gre torej za študijsko gradivo, ki pa mu žal manjkajo kakršni koli podatki o avtorstvu, naslovu, letu nastanka, izvoru ... Edina sled, ki nas lahko delno usmeri pri raziskovanju in identificiranju, se nahaja na prvi strani, kjer je zapis: [Ex libris ... P. Cajetani Picigas]³⁰, kar pomeni posesivni genitiv, ki izraža »lastnika« priročnika oz. komu je pripadal ter še letnica [1854].

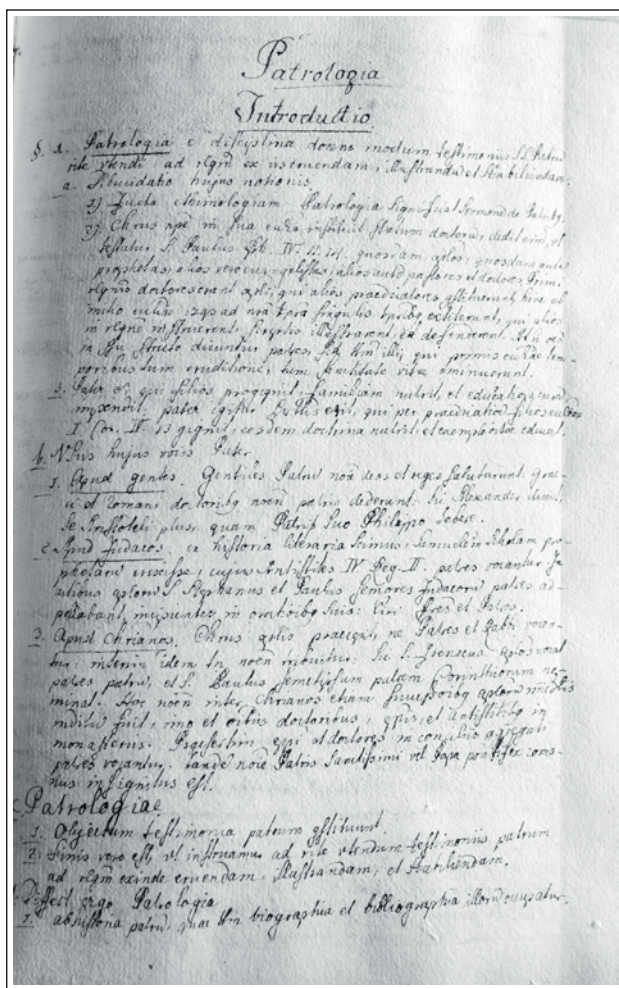
Pregled šematizma Hrvaško-kranjske frančiškanske province sv. Križa³¹ iz leta 1855 nam dejansko razkrije, da je p. Cajetanus Picigas (Pizigas) bil tega leta študent 4. letnika teologije v ljubljanskem frančiškanskem samostanu. Dve leti prej, 1853, pa ga v šematizmu³² najdemo še v samostanu na Kostanjevici pri Novi Gorici, kjer je bil sicer že duhovnik, a študent 2. letnika teologije, saj je bila tam

²⁹ Ibid., str. 462–470.

³⁰ Pod imenom je slabo vidno še eno ime, ki je glede na velikost, barvo in stil pisave zelo podobno samemu besedilu priročnika. Žal pa je zelo težko razvidno; sklepali bi lahko na »P. Gratus«, kar pa se ob pregledovanju šematizma frančiškanske province ne izkaže za preveč obetavno.

³¹ FPAL IIb, 3b., *Schematismus provinciae S. Crucis Croatiae-Carnioliae, Ordinis minorum S. P. Francisci strictioris observantiae*, 1855.

³² FPAL IIb, 3b., *Schematismus provinciae S. Crucis Croatiae-Carnioliae, Ordinis minorum S. P. Francisci strictioris observantiae*, 1852.

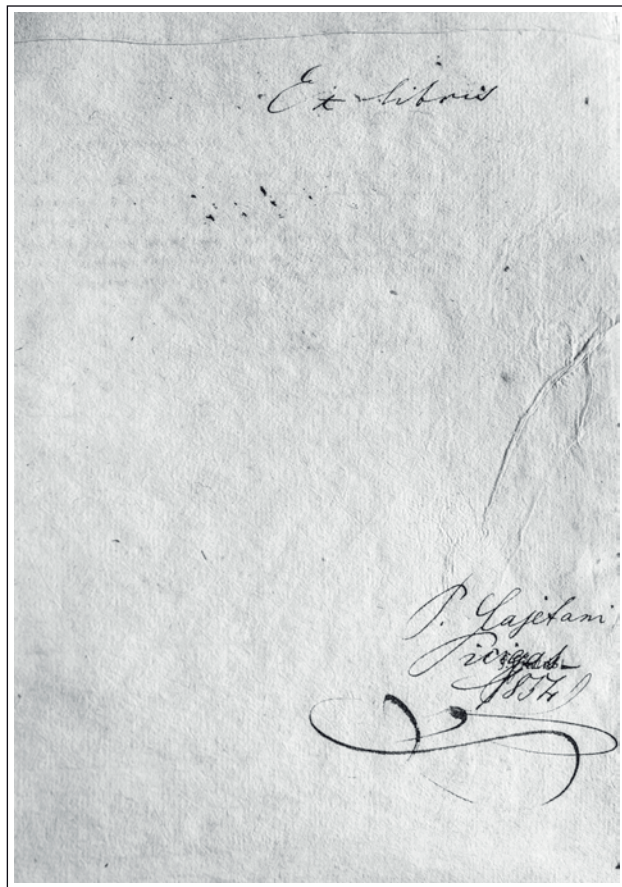

Prva stran
priročnika *Patrologia*
(hrani Frančiškanski
samostan LJ-Center, foto
Nik Erik Neubauer)

redovna teološka šola. To navidezno neskladje pojasni dejstvo, da so frančiškanski študentje zadnja leta teološkega študija zaključevali v Ljubljani.³³ Točen podatek o tem prehodu študenta, patra Cajetana, pa najdemo v delovodnikih teološke študijske direkcije,³⁴ kjer je pred začetkom akademskega leta 1853/54 zapisano, da je prišel v Ljubljano. Sklepamo lahko torej, da je v tem letu tudi poslušal predavanja iz patrologije. Zanimivo je, da ga že leta 1857 najdemo v novomeškem samostanu, kjer je bil profesor na gimnaziji, kar kaže na to, da je bil očitno kar perspektiven in marljiv študent, nadarjen za intelektualno delo. Morda lahko tudi temu dejstvu pripišemo sam obstoj in ohranitev tega priročnika.

³³ Ambrožič 2010, str. 218.

³⁴ NSAL 32, šk. 78: teološki študij razno 1803–1843.

*Prva stran z edinimi
identifikacijskimi podatki
(hrani Frančiškanski
samostan LJ-Center,
foto Nik Erik Neubauer)*

Če pozornost posvetimo sami vsebini rokopisnega priročnika, ugotovimo, da predstavlja 66 strani zelo strukturiranega latinskega besedila – v razmeroma lepi in berljivi pisavi – izjemno zanimiv primer patrološkega priročnika. V njem sicer ne najdemo nikakršne predstavitve same zgodovine krščanske literature, seznama biografij ali bibliografij cerkvenih očetov, temveč je vsebina razdeljena na tri večje dele: Pars Patrologiae historica, Pars Patrologiae Dogmatica, Pars Patrologiae Practica. Priročnik uvajata dva paragrafa, ki sestavljata uvod (Introductio) in kjer je na začetku zapisana definicija patrologije: »Patrologia es disciplina docens modum testimoniis SS. Patrum rite utendi, ad omnia (?) ex iis eruendam, illustranda et stabilendam.«

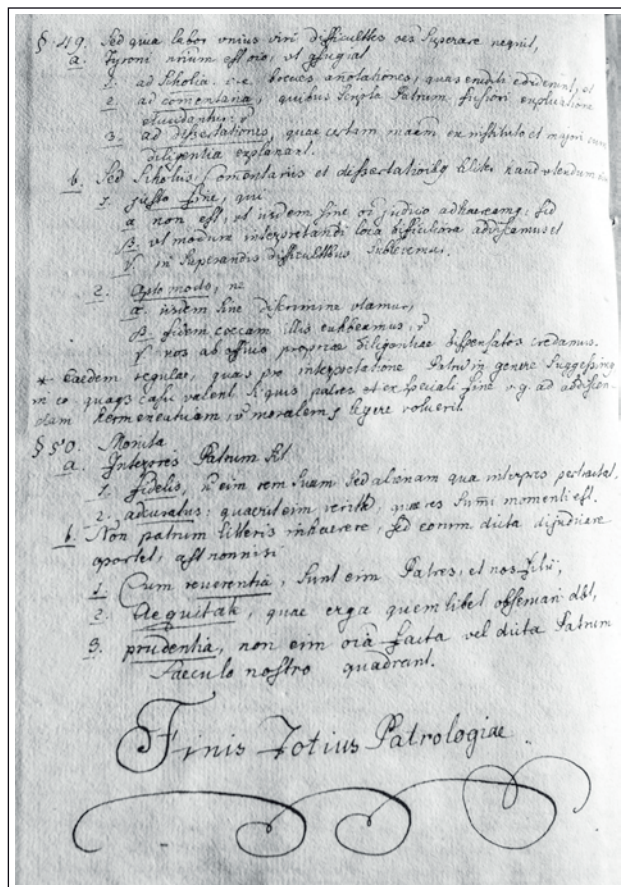
Prvi del o zgodovinski patrologiji je razdeljen na tri poglavja (*Caput I. Generales de Patribus et eorum fergatis? notitiae* s podpoglavjema *Sectio I. De Patribus in genere* in *Sectio II. De scriptis Patrum in genere*; *Caput II. De patribus in specie*, *Caput III. De meritis S. Patrum circa speciales Theologiae partes, de patrum Bibliothecis*). Drugi del je namenjen dogmatični patrologiji (*Caput I. De eruditione*

Ss. Patrum ; Caput II. De auctoritate Patrum s podpoglavjema Sectio I. De Variis circa auctoritatem Patrum Sententiis in Sectio II. Theoria de Patrum auctoritate in genere et specie). Tretji je posvečen praktični patrologiji : »De usu S. Patrum« (Caput I. De Methode legendi S. Patres; Caput II. De methodo interpretandi Patres s podpoglavjema Sectio I. Hermeneutica patristica gramaticalis in Sectio II. Hermeneutica patristica historicae).

Komparativistična analiza – z ozirom na kazala oz. strukturo, obseg ter tudi definicijo osnovnega pojma patrologije – pokaže, da rokopisni priročnik iz ljubljanskega samostana ni direkten prepis kakšnega izmed najbolj verjetnih patroloških učbenikov/priročnikov (gl. pogl. 4), ki bi po obdobju in znani praksi razširjenosti hipotetično prišlo v poštev: Macarius a Sancto Elia, *Institutiones patrologiae*, 1781; Permanender, *Bibliotheca patristica: Encyclopaedia Patristica sive Patrologia Generalis*, 1841; Fessler, *Institutiones patrologiae*, 1850; Locherer, *Lehrbuch der Patrologie: für academische Vorlesungen bestimmt*, 1837. Samo besedilo našega priročnika nakazuje, da črpa iz različnih virov: »In systemate vero patrologiae redigere, suadente Rautenstrauch sub Imperatrice Teresia, quae patrologiam ceu separatam doctrinam prima tradi praecepit, conati sunt 1.) In specie Rautenstrauch. 2.) Wilhelminus Wilhelm, cuius opus 1775 prodiit. 3.) Bonifacius Schlaiher. 4.) Daniel Kobenz. 5.) Macarius a S. Elia. 6.) Wiest.« (§ 4, b, II.).

Po svoji vsebini, strukturiranosti na kratke in jasne paragrafe, datiranju in izvoru lahko brez dvoma trdimo, da se je uporabljal za poučevanje patrologije, v skladu s prenovljenim teološkim študijem po letu 1850. Verjetno pa je priročnik, v fizičnem smislu, bil delo in last študenta p. Cajatana oz. še kakšnega njegovega predhodnika in torej ni gradivo profesorja. Vsebinsko pa priročnik indicira določeno mero izvirnosti, kar bi lahko ustrezalo opisu študijskih učbenikov za poučevanje patrologije bodisi profesorja dr. Janeza Polca bodisi dr. Leona S. Vončine. Hipotetično lahko torej sklepamo, da je priročnik zapis predavanj enega izmed teh profesorjev, ki sta v tem obdobju poučevala patrologijo v Ljubljani.

Kot smo navedli zgoraj (pogl. 5), naj bi držalo, da sta omenjena profesorja pripravila svoja lastna patrološka priročnika (ali pa zgolj enega), ki pa ga/ju do danes žal (še) nismo uspeli najti. Po dosedanjih raziskavah v Semeniški knjižnici, Nadškofijskem arhivu Ljubljana, knjižnici Teološke fakultete, Škofijski pastoralni knjižnici ter Vidmarjevi knjižnici v ljubljanskem nadškofijskem dvorcu ta dva omenjena učbenika (še) nista bila najdena. Nista zabeležena v nobenem katalogu, niti ni drugih indikatorjev, ki bi zaenkrat kazali na možnost najdbe. Torej ostaja *desideratum*, da se v prihodnosti v navedenih fondih oz. kje drugje učbenika še najmeta, kar bi bilo izjemnega pomena, da bi tako lahko primerjali naš priročnik *Patrologia* (FSLJ 1 d 47) z najdenima ter to hipotezo tudi potrdili. Do tedaj pa ostaja to odkritje edini do sedaj nam znani vir za preučevanje poučevanja patrologije v sklopu teološkega študija v 19. stoletju.

Zaključna stran priročnika
 (hrani Frančiškanski
 samostan LJ-Center, foto
 Nik Erik Neubauer)

Zaključek

Preučevanje cerkvenih očetov pri nas na Slovenskem se sicer ne more primerjati z vodilnimi evropskimi študijskimi centri in izobraževalnimi ustanovami, vendar pa podroben splošen pregled študijskega procesa in kontekstualizacija odkritja rokopisnega priročnika razkrivata, da je v 18. in 19. stoletju v Ljubljani imela svoje mesto znotraj teološkega študija tudi patrologija kot taka.

Potrebno pa je povedati, da je zaradi narave svoje vede v procesu jožefinskih reform teološkega študija ravno patrologija utrpela veliko škodo. Število let študija se je zmanjšalo, predmeti so se reducirali zgolj na tiste, ki so bili bolj namenjeni službi duhovnikov kot katehetov in državnih uradnikov ipd. Morda je dejstvu, da je bil predmet patrologije večkrat v nemilosti pri sestavljalcih študijskih programov teologije (čeprav je Rautenstrauchov načrt sprva dal patrologiji veliko mesto in jo predvideval kot samostojen predmet), botrovala tudi relativna novost same vede. Čeprav so bili prvi učbeniki v 18. stoletju na zavirljivi ravni in so prinašali

marsikaj, tudi bolj pastoralno aplikativne vsebine, morda vendarle v tistem obdobju še ni toliko zrastle zavest o nujnosti študija prvotnih virov, iskrenega in nepristranskega pristopa k patristični misli ter velikega pomena bogastva njihove izvirne organske misli. Vizija jožefinskih reform je bila za to plat študija teologije večkrat (žal) gluha, saj je bila, še posebej v predmarčnem obdobju, večina učbenikov teološkega študija še pisana v duhu strogega jožefinizma, tj. ideje o državni cerkvi, febronianske in janzenistične ideje itd.

Vendarle pa nam odkritje rokopisnega patrološkega priročnika *Patrologia* (FSLJ 1 d 47) prikazuje biser iz sredine 19. stoletja, ki že nakazuje določen vsebinski premik v študiju teologije. Čeprav ga zaenkrat še ne moremo popolnoma identificirati in tudi sama analiza njegove vsebine zahteva še bolj podroben študij, ki ga na tem mestu ne moremo predstaviti, nam sama najdba govori o tem, da je, sicer več desetletij dolgo obdobje jožefinskih reform, vendarle dopustilo možnosti, da so se patristične in patrološke vsebine v določeni meri ohranile in tudi prišle bolj v ospredje. Priročnik predstavlja sled živega poučevanja, kar sproža tudi nadaljnja vprašanja glede samega poteka študija, načinov poučevanja, vzrokov za ne-ohranitev oz. neobstoja drugih podobnih primerkov itd., ki prav tako kličejo k nadaljnjemu raziskovanju.

Viri in literatura

Viri

NŠAL 32, šk. 64, leto 1853, J. Z. Pogačar, *Allgemeine Bemerkungen über einen neuen theologischen Lehrplan*.

NŠAL 32, šk. 78: teološki študij razno 1803–1843.

Literatura

Ambrožič, Matjaž, ur., *Teološki študij na Slovenskem. Vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema*, AES 32, Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti, 2010.

Benedik, Metod, *Teološki študij na Slovenskem*, *Bogoslovni vestnik*, 50/1–2, 1990, str. 9–22.

Berardino, Angelo Di, *Modern Patrologies*, *Blackwell Companion to Patristics*, Kenneth Parry, ur., West Sussex: Wiley, 2015.

Ciperle, Jože, *Podoba velikega učilišča ljubljanskega: Licej v Ljubljani (1800–1848)*, Ljubljana: Slovenska matica, 2001.

Ciperle, Jože in Tatjana Dekleva, *Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani skozi čas in prostor*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2008.

Franceschini, P. G., *Manuale di patrologia*, Milano: Hoepli, 1919.

Frankl, Karl Heinz in Peter G. Tropper, ur., *Das "Frintaneum" in Wien und seine Mitglieder aus den Kirchenprovinzen Wien, Salzburg und Görz: (1816–1918) : ein biographisches Lexikon*, Celovec ; Ljubljana ; Dunaj : Mohorjeva, cop., 2006.

- Hosp, Eduard. *Die theologischen Lehrbücher der josephinistischen Zeit in Österreich*, Wien: Katholische Akademie, 1976.
- Kolar, Bogdan, Teološki študij in bogoslovno semenišče v Ljubljani v času Karla J. Herbersteina, *Herbersteinov simpozij v Rimu*, Celje 2004, str. 73–92.
- Lehner, Ulrich L. in Michael Printy, ur., *A Companion to The Catholic Enlightenment in Europe*. Leiden ; Boston: Brill, 2010.
- Müller, Josef: Der pastoraltheologische Ansatz in Franz Stephan Rautenstrauchs „Entwurf zur Einrichtung der theologischen Schulen“, Wien 1969.
- Pojavnik, Ivan, Katedra za zgodovino krščanske literature in nauka, *Bogoslovni vestnik*, 50/1–2, 1990, str. 73–76.
- Popp, Ernst, *Die josephinischen Generalseminare. Kirche und Aufklärung*, Wien: Universität Wien, 2011.
- Schirmer, P., Nachhall des Josephinismus in Österreich bis über die Mitte des XIX. Jahrhunderts hinaus, *Revue internationale de théologie* 8, 1900, str. 326–349.
- Schmidt, Vlado, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, I. (–1963)*, Ljubljana: DZS, 1963.
- Schmidt, Vlado, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, II. (1805–1848)*, Ljubljana: DZS, 1964.
- Wappler, Anton. *Geschichte der theologischen Fakultät der k. k. Universität zu Wien*, Wien 1884. (http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11168177_00007.html)
- Zschokke, Hermann, *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich: aus Archivalien*, Wien; Leipzig : W. Braumüller, 1894.

Kratice

- FSLJ – Frančiškanski samostan Ljubljana
 AES – Acta Ecclesiastica Sloveniae
 BV – Bogoslovni vestnik
 STh – Summa Theologicae
 FPAL – Frančiškanski provincialni arhiv Ljubljana

Povzetek

Na podlagi odkritja rokopisnega priročnika *Patrologia* (FSLJ 1 d 47) v knjižnici ljubljanskega frančiškanskega samostana iz sredine 19. stoletja najprej podamo izvirno študijo o razvoju poučevanja patrologije v času terezijanskih in jožefinskih reform. Rautenstrauchov prvotni študijski načrt iz leta 1774 je predstavil zagon poučevanja patrologije kot posebnega predmeta znotraj *curriculum*a teološkega študija, kar pa se je v začetku 19. stol. zaradi jožefinskih idej o izobraževanju duhovnikov predvsem za državne uslužbence v veliki meri izjalovilo. Razcvet za patrologijo je pomenila sreda 19. stol., ko tudi v Ljubljani veda postane samostojen predmet. Izjemna priča tega napredka za patrologijo je tudi

novo odkriti priročnik, ki predstavlja enega izmed zelo redkih primerkov te vrste. Identifikacija tega sega do utemeljene hipoteze, da je priročnik študijsko gradivo študenta p. Cajetana Picigasa in je verjetno narejen po učbenikih dveh profesorjev, ki sta takrat poučevala patrologijo v Ljubljani. Žal se še nista našla, kar ostaja *desideratum* za raziskovanje v prihodnje.

Zusammenfassung

Patrologie im Kontext des theologischen Studiums im 18. und 19. Jahrhundert in Slowenien: ein Beispiel des Handbuchs „Patrologia“ (FSLJ 1 d 47) Jan Dominik Bogataj

Ausgehend von der Entdeckung des handschriftlichen Handbuchs Patrologia (FSLJ 1 d 47) in der Bibliothek des Ljubljanaer Franziskanerklosters aus der Mitte des 19. Jahrhunderts geben wir zunächst eine originelle Studie über die Entwicklung des Patrologieunterrichts während der Therese- und Josephine-Reformen. Rautenstrauchs ursprünglicher Studienplan aus dem Jahr 1774 führte den Patrologieunterricht als Spezialfach innerhalb des Lehrplans theologischer Studien ein, doch aufgrund der Josephine-Ideen über die Priesterausbildung vornehmlich für Beamte scheiterte dies zu Beginn des 19. Jahrhunderts. Die Blütezeit der Patrologie bedeutete die Mitte des 19. Jahrhunderts, als auch in Ljubljana diese ein selbstständiges Fach wurde. Ein herausragendes Zeugnis der Weiterentwicklung für die Patrologie ist auch ein neu entdecktes Handbuch, das eines der seltensten Beispiele dieser Art ist. Die Identifizierung dieser erstreckt sich auf eine fundierte Hypothese, dass das Handbuch das Studienmaterial des Studenten Pater Cajetan Picigas ist und wahrscheinlich aus den Lehrbüchern zweier Professoren stammt, die in dieser Zeit in Ljubljana Patrologie unterrichteten. Leider wurden diese Lehrbücher noch nicht gefunden, deswegen bleibt das ein Desideratum für die Forschung in der Zukunft.